

Közönség nélkül maradt a maga korában a mű, de az alkotója is. A "Bánk bán" kézírata fölött vakon elsiklott egy irodalmi pályázat zsürijének szeme, nem véve észre, hogy a silány pályamunkák közt világít nemzeti irodalmunk egyik legfényesebb csillaga, az első s mindmáig is az egyetlen magyar tragédia, mely világirodalmi mértékkel mérhető. De ugyanilyen észrevétlen maradt költője, Katona József is. Ha történetesen nem városa főügyésze, az egyik legnagyobb magyar író úgy földel el a kecskeméti temetőben, hogy néhány jószívű szomszédon, kíváncsiskodón, ivó-cimborán kívül koporsóját csak a sirások s a pap állja körül. Az író szükebb pátriája néhány aranyra taksálta benne - ennyi volt a pályabér, melyet városától a "művész-féle" főügyész a "Bánk bán"-ért kapott.

Törpék között ez az óriások sorsa; óriás egyéniségeké és óriás műveké egyaránt.

Mert törpe volt a kor, amelyben Katona József élt és meghalt s amelyben a "Bánk bán" született. Törpeségben tartotta a magyar életet a metternichi s a ferencsászári elnyomás, nem engedve felnőni a saját tehetségéhez, saját géniuszaihoz, saját törekvéseihez. Világtalanság, nyomor, adó- és katonaszédés ülte meg a népet, tehetetlenség a nemesi vármegyét, cenzura az irodalmat. A nehéz légköri nyomás arra volt jó csak, hogy kiszikráztasson szellemünkből olyan villámot, amilyen a "Bánk bán". Am a pincebörtönig, amelynek a magyar saját földjén foglya volt, már nem hatolhattak el a villámfények.

Csak amint foszlott a homály a nemzet sorsáról, amint mind feljebb lépett a forradalom felé a nép, kezdte felismerni, milyen kincse ez a mű. Az árgus cenzura láta mögött ittéott előadta egy-egy vidéki szintársulat, a forradalom közeledtével nőtt a "Bánk bán" körül a közönség sírója körül az irodalmi megbecsülés. S mi a forradalom elérkezett, 1848 március 15.-e estéjén a pesti nép a "Bánk bán"-t követelte a Nemzeti Színház színpadára. A leglobogóbb nemzeti forradalmi multat képviselő tragédia akkor végre először találkozhatott a forradalmi jelennel s a nép felismerte benne az önnön lelkében égő lángot.

Ma a színpadon a "Bánk bán" ismét a forradalommal találkozik, de úgy, hogy többé nem kell elválnia tőle. A mű örök tükröt tart a nép elé: ez ellen és ezért kell lankadatlan forradalmi hévvel küzdened, az elnyomás ellen és a szabadságért kell napról-napra megforgatnod a diadalmas forradalom fegyvereit, hogy ki ne üthessék a kezedből. A maga korában közönség nélkül maradt mű köré ma már nem csupán közönség gyülekezik, hanem egy egész, nép forradalomban edződő nép, amely parancsként veszi és teljesíti a peturi szót: "Üsd az orrát, magyar, ki bántja a mi tiad!"

X

Az örök forradalom azonban nemcsak a "Bánk bán" egész szellemében dübörög, hanem a részleteiben is. Ezek ma különös erővel szólítják meg a népet, mert ma láthatóak csak tisztán.

Uj szemmel tekintve ezt a közel százötven éves művet, kiderül belőle, milyen

tisztán látta Katona József a magyar történelemnek és a saját korának társadalmi tagozódását. A trónon ülő asszonnak, a főuraknak, a nemeseknek, a jobbágyoknak a tragédiában társadalmi törvények szerint megszabott helye van, amelynek korlátaik áthághatatlanok. A főurak közül még a legbékétlenebb, legforradalmibb lelki Petur is kénytelen legtöbbször csak a saját s legfőbb főuri osztálya nevében lázadni Gertrudis ellen, mondván: "Én Annak én engedelmeskedni nem tudok", vagy: "Elszedte hivataljainkat és a pusztában névvel cifrázza fel". Az elnyomást még Petur is csak magára és osztályára érzi nehezeden, a királyné felől érkező sérelmek elsősorban az ő, a főnemesek, a rangok és hivatalok bőrét érik és sebzik fel, de a legmélyebben elnyomottak, a parasztok keserősége még az ő háborgásaiban sem buggyan fel.

Bánk már érzi, hogy a nemzet több, mint a nemesek összessége s helye van benne az egész népnek: "Énreám ~~xxxx~~ tevé le a szegény paraszt elfárását csontjait". A hazájáért és a becsületéért folytatott tragikus viaskodásban hamleti töprengéssel küzd a saját osztálykorlátaival ellen is: "Szedd rendbe, lélek, magadat, és szakaszd szét mindazon tündéri láncokat, melyekkel a királyi székhez és a hitvesedhez, gyermekidhez, oly igen keményen meg valál kötözve! Ugy állj meg itt, pusztán, mint akkor, amidőn az alkotó szavára a reszketve engedő káosz magából kibocsáta." ~~Ember akar~~ Ember akar lenni, pusztán ember, aki népe ügyében nem egy osztály képviselőjeként, hanem a magas igazság nevében határoz. Hogy e "tündéri láncoktól" mégsem tud végkép szabadulni, ez éppen tragikumának egyik összetevője, ezért is érzi magát vesztesnek sorsa nagy összeecsapásában. Rá kell döbennie, hogy ~~xxx~~ népet és trónt egyszerre szolgálni nem lehet s hogy a cinikus, anarchikus szellemű Biberachnak igaza volt, mikor azt mondta, hogy a trónok hűtelenek alattvalóikhoz s "mintsem oly nagyot bokázzon a bibor, bizonynyal előbb feláldoznak tiz Bánkot is."

E forradalmi műben a legtisztább forradalmi hangon a jobbágy Tiborc szól, mintegy illusztrálva személyében azt az igazságot, hogy a proletariátus a legkövetkezetesebb forradalmár s a maga szabadságáért küzdve felszabadítja az egész társadalmat. Tiborc soha nem beszél egyes számban, míg a lázadó keserűség felfekad belőle, hanem mindig a jobbágyok nevében szól: "Mi csaknem megfagyunk", "mi egy rossz csósz alig tudunk heten fogadni", "nékünk kéményeinkről elpusztulnak a gólyák", "ki írja fel keserves kömyeinket" és így tovább. Mindig az összesség, mindig a nép panaszkodik s lázong Tiborc szavában s mikor Bánk erszényt nyom az ősz jobbágy kezébe, aranyat, mellyel saját nyomorát talán megválthatná, tévedhetetlen paraszti öntudat adatja vissza vele az alamizsnát: "De ad-hatsz-é hát mindenik szükölködőnek?" Katona József tragédiájában a jobbágyság ^(már most is) osztályként jelentkezik, önálló, forradalmi tudattal, Tiborc szavában olyan igéket hangoztatva, amelyek egy évszázad multán harccá, tetté és alkotásokká váltak.

Nagy, nemzeti, hazáért és szabadságért küzdőmondanivalóin kívül a "Bánk bán" ma ezt a forradalmian társadalmi tamulságot is adja a közönségnek, Katona József a népének, amely teljes mélységében csak most láthatja meg s veheti birtokába legnemzetibb s legforradalmibb tragédiánkat.